

AGRARNA REFORMA IN KOLONIZACIJA NA OBMOČJU DOLNJE LENDAVE MED OBEMA VOJNAMA

AGRICULTURAL REFORM AND COLONIZATION IN THE AREA OF DOLNJA LENDAVA BETWEEN THE TWO WARS

The article describes the agricultural reform and simultaneous colonization in 18 settlements of Lendava region between the two wars. Special attention is dedicated to changes of land ownership structure and national structure of the area, as the distribution of agrarian land and settling brought about greatest changes in these two fields. Although during the agrarian reform nearly all agrarian land of the Esterhazy family was distributed, the greatest problem of the Lendava region remained unsolved, i.e. the fate of a large number of small landowners, who suffered poverty. By giving the agrarian land mostly to Slovene colonists from coastal region and Istria, as well as to Slovenes from Prekmurje and Croats from Medjimurje, problems and disputes were only intensified. On the one hand, the agrarian reform completely excluded the local Hungarians from the distribution of agrarian lands, which endangered the survival of a large number of small Hungarian landowners, on the other hand economic growth in the newly developed colonies was slow, and the majority of colonists were incapable of surviving without the state aid. Apart from the changes of land ownership structure and national structure, the author used archival sources to illustrate the realization of agrarian reform and colonization in the area of Dolnja Lendava, which despite numerous similarities in some aspects differ from the general practice in the state.

Keywords: ethnic discrimination, workplace, policy, fight against ethnic discrimination, fairness

Članek prikazuje izvedbo agrarne reforme in hkrati z njo potekajočo kolonizacijo v 18 naseljih lendavskega območja v obdobju med obema svetovnima vojnoma. Avtor je posebno pozornost namenil spremembam posestne in nacionalne strukture omenjenega območja, saj sta delitev agrarne zemlje in naseljevanje prav na teh dveh področjih povzročila največ sprememb. Kljub temu, da so med agrarno reformo razdelili skoraj vso obdelovalno zemljo veleposestva Esterházy, ta ni rešila največjega problema lendavskega območja, to je usode velikega števila malih posestnikov, ki so bili izpostavljeni revščini in pomanjkanju. S tem da so obdelovalne površine veleposestva v glavnem razdelili med slovenske koloniste iz Primorske in Istre ter Slovence iz Prekmurja in Hrvate iz Međimurja, so se težave in nasprotja še bolj poglobila. Po eni strani je agrarna reforma tukajšnje Madžare povsem izključila iz delitve agrarnih površin, zaradi česar je postalo ogroženo preživetje velikega števila malih madžarskih posestnikov. Po drugi strani pa je bila gospodarska rast v novonastalih kolonijah počasna, večina kolonistov ni bila sposobna preživeti brez pomoči države. Poleg sprememb posestne strukture in narodnostne sestave prebivalstva lendavskega območja je avtor predvsem s pomočjo arhivskih virov prikazal tudi samo izvedbo agrarne reforme in kolonizacije v okolici Dolnje Lendave, ki se kljub marsikateri podobnosti z nekaterih vidikov razlikuje od splošne prakse v državi.

Ključne besede: agrarna reforma, kolonizacija, Prekmurje, madžarska manjšina, delitev zemlje, lendavsko območje, primorski Slovenci

1. UVOD

Agrarna reforma, izvedena med obema svetovnima vojnoma, hkrati z njo pa kolonizacija, ki je potekala na lendavskem območju (območje, ki se razprostira v okolici Dolnje Lendave, danes Lendave/Lendva),¹ je imela, podobno kot v drugih delih Jugoslavije, tri temeljne cilje: vzpostavitev družbeno pravičnejše posestne strukture, ki bi zagotavljala tudi večjo produktivnost, uveljavitev nacionalnih pravic nasproti dotlej dominantnim narodom in njihovim veleposestnikom ter kolonizacijo območij, kjer so živele narodne manjšine. Največje spremembe so agrarna reforma in naselitve povzročile v posestni strukturi in nacionalni sestavi prebivalstva. Z ozirom na to smo dali glavni poudarek pri obravnavi agrarne reforme in kolonizacije, izvedene na lendavskem območju, na spremembo posestne strukture in nacionalne sestave prebivalstva ter na oblikovanje madžarsko-slovenske jezikovne meje. Hkrati smo si na temelju arhivskih virov prizadevali čim natančneje predstaviti procese agrarne reforme in kolonizacije na lendavskem območju, ti se namreč kljub marsikateri podobnosti z nekaterih vidikov razlikujejo od splošne prakse v državi.²

Če analiziramo najbistvenejše odstopanje, lahko ugotovimo, da je novonastala jugoslovanska država združila štiri različne agrarne cone. K eni teh con, k tako imenovanim severnim pokrajinam, so spadala območja, ki so bila nekoč del Avstro-Ogrske, to so Vojvodina, Hrvaška, Slavonija, Baranja (del županije, ki je bil priključen Jugoslaviji) in Slovenija.³ K Sloveniji je spadalo Prekmurje, ki je pred

¹ V obdobju, ki ga obravnava članek, se je Lendava uradno imenovala Dolnja Lendava, zato v razpravi uporabljamo ime Dolnja Lendava.

² Z ugotavljanjem in določanjem poteka mej lendavskega območja (madžarsko Lendva-vidék) se je ukvarjalo več znanstvenikov. Najpodrobnejše in najtemeljitejše raziskave je opravil Imre Szentmihályi. Njegove ugotovitve še danes držijo. Szentmihályi je območje 25 naselij, ki se razprostirajo med reko Muro in Kobilijskim potokom v okolici Dolnje Lendave in ki poleg geografske celote tvorijo še etnično, etnološko in družbeno celoto, poimenoval »Lendva-vidék – lendavsko območje«. Trianonska mirovna pogodba je to območje prerezala na dve, in sicer tako, da je večina naselij (Dobrovnik, Žitkovci, Kamovci, Genterovci, Radmožanci, Mostje, Banuta, Dolga vas, Dolnja Lendava, Dolnji Lakoš, Gornji Lakoš, Gaberje, Kapca, Kot, Petišovci, Pince, Dolina in Čentiba) pripadla h Kraljevini SHS. Naselja Jósecz, Bödeháza, Szombatfa, Szijártóháza, Gáborjánháza in Újfalu, ki so pred tem pripadala k lendavskemu območju, so ostala zunaj Kraljevine SHS, v Kraljevini Madžarski. Razprava se s temi naselji ne ukvarja. Podrobneje o tem glej: Imre Szentmihályi, Hetés és Lendvavidék néprajzi sajátosságai. V: Zalai Gyűjtemény 7. sz. 1977.

³ Glede na agrarne odnose je Kraljevina SHS združevala zelo heterogena ozemlja. Poleg že omenjenih severnih pokrajin sta posebno cono predstavljala Srbija in del Črne Gore. Za posestno strukturo tega območja je bilo značilno, da so prevladoval predvsem majhne ter v manjši meri srednje velike posesti. Veleposestev je bilo zelo malo, pa še ta so bila pretežno v lasti pravoslavne cerkve. K tretji agrarni coni smo prišteli Dalmacijo, obalne kraje ter otoke, kjer se je ohranil predvsem kolonatski sistem iz beneških časov. Četrto agrarno cono so predstavljala območja Bosne in Hercegovine, Makedonije, Kosova in Sandžaka ter nekateri predeli Črne Gore. V teh krajih je določen del prebivalstva – t. i. kmeti – pred agrarno reformo živel v fevdalnih ozroma polfevdalnih odnosih. Več o tem glej Milivoj Erić, Agrarna reforma u Jugoslaviji 1918–1941 god. Sarajevo, 1958; Dolmányos István, A kelet-európai földreformok néhány problémája (1917–1939). VI. Jugoszlávia. V: Agrártörténeti Szemle, 1964, 3–4. sz.

tem pripadalo Železni in Zalski županiji, znotraj njega pa tudi lendavsko območje. Za agrarne razmere v severnih pokrajinah je bil značilen večji delež veleposestev, s tem pa seveda tudi večje število najemnih delavcev brez lastnine. Večji del teh veleposestev je bil v lasti madžarskih oziroma nemških zasebnikov, ki so imeli zaradi tega pomembno gospodarsko premoč, pravnih družb ter političnih občin in naselij. To velja še zlasti za Prekmurje, kjer je bilo po podatkih iz leta 1921 od popisanih 11 veleposestnikov devet Madžarov, po eden pa nemške in nizozemske narodnosti.⁴

2. POSESTNA STRUKTURA TER NACIONALNA SESTAVA LENDAVSKEGA OBMOČJA PRED AGRARNO REFORMO

Na začetku 20. stoletja je bila okolica Dolnje Lendave pretežno kmetijsko področje, saj jo je madžarski industrijski razvoj iz druge polovice 19. stoletja obšel. Posestno strukturo lendavskega območja pred agrarno reformo je na eni strani zaznamovalo ogromno veleposestvo Esterházyjev iz Dolnje Lendave, na drugi pa veliko število malih posestnikov.

Uredba o prepovedi odsvojitve in obremenitve veleposestev iz leta 1919 je za Slovenijo in tako tudi za Prekmurje določala, da se šteje za veleposestvo gospodarstvo, ki presega 131 katastrskih oralov (75 hektarjev) obdelovalne oziroma 350 katastrskih oralov (200 hektarjev) skupne površine.⁵ Izhajajoč iz te določbe je na lendavskem območju agrarna reforma zajela eno veleposestvo, in sicer vlastelinstvo Esterházy v Dolnji Lendavi. Po sklepu, ki ga je 25. junija 1932 izdal minister za kmetijstvo Juraj Demetrovič, je Esterházyjevo veleposestvo v okolici Dolnje Lendave merilo 15.959 katastrskih oralov in 626 kvadratnih sežnjev, od tega 6.717 katastrskih oralov in 59 kvadratnih sežnjev gozda. Razprostiralo se je v katastrskih mejah 24 krajev in zajemalo naslednja naselja, in sicer od severozahoda proti jugovzhodu: Bogojina, Filovce, Strehovce, Bukovnico, Kobilje, Dobrovniki, Žitkovce, Kamovce, Genterovce, Radmožance, Mostje, Banuto, Dolgo vas, Dolnja Lendava, Dolnji Lakoš, Gornji Lakoš, Gaberje, Kapco, Kot, Hotiza, Petišovce, Pince, Dolina in Čentiba.⁶ Glede na to, da šest naselij, tj. Bogojina, Filovci, Strehovci, Bukovnica, Kobilje in Hotiza ni spadalo k lendavskemu območju, smo se agrarne reforme na njihovem območju le delno dotaknili.

Izračun, ki temelji na sklepu ministra za kmetijstvo z dne 25. junija 1932, kaže, da je Esterházyjevo veleposestvo na lendavskem območju merilo 11.499

• • •

⁴ Pokrajinska in študijska knjižnica (dalje PIŠK) Murska Sobota, Arhiv sreskega načelstva, fasc. 17; Agrarne zadeve.

⁵ Velikost površin veleposestev, ki jih je zajela agrarna reforma, se je razlikovala od regije do regije. Tako so npr. v Vojvodini v okvir agrarne reforme zajeli posestva, večja od 500 hektarjev (877 katastrskih oralov).

⁶ Arhiv Slovenije (dalje AS) 71, fasc. 74, Esterházy; Supermaksimum, utrditev objektov in prepisi k zemljiški knjigi.

katastrskih oralov in 626 kvadratnih sežnjev, od tega 9.284 katastrskih oralov in 848 kvadratnih sežnjev v katastrskih občinah Dobrovniki, Žitkovci, Kamovci, Genterovci, Radmožanci, Mostje, Banuta, Dolga vas, Dolnja Lendava, Dolnji Lakoš, Gornji Lakoš, Gaberje, Kapca, Kot, Petišovci, Pince, Dolina in Čentiba. Preostali del veleposestva na lendavskem območju, tj. 2.215 katastrskih oralov in 97 kvadratnih sežnjev, ki je pripadel Jugoslaviji, je spadal pred priključitvijo h katastrskim občinam madžarskih naselij Rédcis, Szemenye, Kerkaszentkirály, Lendvaújfalu, Kis Csernec in Szijártóháza ter k površinam ob reki Muri. 4.459 katastrskih oralov in 681 kvadratnih sežnjev Esterházyjevega veleposestva, ki je ležalo zunaj lendavskega območja, pa se je nahajalo v naseljih Bogojina, Filovci, Strehovci, Bukovnica, Kobilje in Hotiza oziroma znotraj katastrskih mej naštetih naselij.⁷

Razen obsežnega veleposestva je bila druga značilnost agrarne strukture lendavskega območja pred agrarno reformo relativno visoko število malih posestnikov. Podatki popisa prebivalstva iz leta 1910 kažejo, da je 93,6 odstotka lastnikov in najemnikov na lendavskem območju razpolagalo s posestvom, manjšim od 10 katastrskih oralov; od 1.533 samostojnih lastnikov in najemnikov kmetijskih obratov jih je torej v to kategorijo spadalo 1.435. Mali kmetje z nekaj orali zemlje so se sicer ukvarjali tudi z živinorejo, vendar so bili zato, da bi preživel, prisiljeni opravljati tudi najemna oziroma sezonska dela. Skratka, ugotovimo lahko, da je bila za zemljiškoposestniško strukturo na lendavskem območju pred agrarno reformo značilna dvojnost; na eni strani obsežno Esterházyjevo veleposestvo, na drugi strani pa veliko število malih posestnikov, ki so razpolagali s posestmi, manjšimi od 10 katastrskih oralov.

Kolonizacija, ki je potekala paralelno z agrarno reformo, pa je poleg posestne strukture v veliki meri vplivala tudi na narodnostno sestavo prebivalstva in na madžarsko-slovensko jezikovno mejo. Za narodnostno sestavo oziroma materni jezik prebivalcev lendavskega območja pred agrarno reformo lahko z gotovostjo trdimo, da se je večina tukajšnjega prebivalstva izrekla za Madžare, oziroma so za materni navedli madžarski jezik. Podatki popisa prebivalstva iz leta 1910 v Kraljevini Madžarski kažejo, da je 90,4 odstotka prebivalstva (11.607 oseb) za svoj materni navedlo madžarski jezik, 8,6 odstotka slovenskega (1.102 oseb), preostali odstotek (135 oseb) pa se je izrekel za Nemce oziroma Hrvate.⁸ Podatki naslednjega popisa prebivalstva, ki je bil izveden leta 1921, torej že za časa

• • •

⁷ O velikosti veleposestva Esterházy, ki je bil priključen h Kraljevini SHS, je med obema vojnoma krožilo več podatkov: od površine 15.794 katastrskih oralov in 800 kvadratnih sežnjev do 16.080 katastrskih oralov in 1.430 kvadratnih sežnjev. Kljub temu pa menimo, da so podatki o velikosti površine veleposestva Esterházy, navedeni v sklepu ministra za kmetijstvo Juraj Demetrovič z dne 25. junija 1932, najbližje resnici. Ti podatki so namreč prikazani za vsako naselje posebej in so obenem pomenili izhodišče za dokončno razdelitev agrarne zemlje na veleposestvu Esterházy.

⁸ A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai községenként. Budapest, 1912.

jugoslovanske oblasti, vendar še pred kolonizacijo, kažejo, da je bil 82 odstotkom prebivalcem (10.587 oseb) na lendavskem območju materni jezik madžarski, 16 odstotkom (2.056 oseb) slovenski, preostala dva odstotka prebivalcev (277 oseb) pa je spadalo v kategorijo ostali (Hrvati, Nemci...).⁹ Razliko v podatkih glede na narodno pripadnost gre pripisati spremembi oblasti, saj so madžarske uradnike in državne uslužbenke zamenjali slovenski, po drugi strani pa so se dvojezični prebivalci oziroma osebe z dvojno identiteto običajno izrekli o maternem jeziku v skladu s pričakovanji vsakokratne oblasti, v tem primeru s pričakovanji Kraljevine SHS.

Od vsega skupaj 2.333 prebivalcev, tj. Slovencev, Nemcev in drugih (večinoma Hrvatov), popisanih leta 1921 na lendavskem območju, je živelo v Dolnji Lendavi, Dolgi vasi in Čentibi, predvsem pa v gorinah navedenih naselij 1.729 oseb. Hkrati pa je bil delež Madžarov v dolinskem delu lendavskega območja še višji kot na celotnem obravnavanem območju. Iz etničnega zemljevida, ki je bil sestavljen na podlagi podatkov iz popisa, je razvidno, da je bila razmejitev med madžarskim in slovenskim jezikovnim območjem pred kolonizacijo zelo ostra.

3. KRATEK PREGLED PRAVNIH PREDPISOV O AGRARNI REFORMI IN KOLONIZACIJI

Jugoslovanska agrarna reforma se je začela na temelju proklamacije, ki jo je regent Aleksander izdal 6. januarja 1919. Obdobje pred letom 1920 je tudi sicer čas, ko so jugoslovanske politične stranke predstavljale svoje zamisli in poglede na reševanje agrarnega vprašanja ter razglašale proklamacije. Iz razprav o jugoslovanski agrarni reformi so kot zmagovalci izšli tisti, ki so podpirali sistem malih posesti oziroma politične sile, ki so sistem gospodarjenja na malih posestih, ki je bil značilen za Srbijo, želele razširiti po vsej državi. Prav zaradi tega so vse uredbe in zakoni o agrarni reformi in kolonizaciji podpirali vzpostavitev sistema malih posesti. Do zemlje z agrarno reformo so bili upravičeni le tisti, ki je sploh niso imeli, oziroma kmetje, ki so imeli manj kot 10 katastrskih oralov površin; izjema so bile le družine z več kot desetimi člani, kjer so na vsakega družinskega člana računali en katastrski oral zemlje. Če je bilo interesentov za zemljo preveč, so jo najprej dodelili najsiriomašnejšim, odškodnino za razdeljeno zemljo pa so morali plačati upravičenci agrarne reforme. Pravni predpisi o kolonizaciji so razlikovali med petimi vrstami naseljencev, in sicer prostovoljci (znotraj te kategorije so razlikovali borce prostovoljce in osebe, ki niso bile borci)¹⁰ in kolonisti s splošnimi pravicami, avtokolonisti, optanti in begunci. V najboljšem položaju so

• • •

⁹ Prekmurje. Seznam občin. Murska Sobota 1921. Pokrajinska in študijska knjižnica (dalje PIŠK) Murska Sobota.

¹⁰ Prostovoljci (po srbsko-hrvaško dobrovoljci) so bile osebe, ki so se borile za osvoboditev in zedinjenje Srbov, Hrvatov in Slovencev.

bili prostovoljci, saj so dobili največ zemlje (pet ha na glavo družine, če je šlo za borca oziroma tri ha, če ta ni bil borec), odškodnino zanje pa je poravnala država. Poleg tega so bili več let oproščeni plačevanja davka in upravičeni do državne podpore za nabavo kmetijske opreme oziroma gradnjo hiše. Druge skupine kolonistov so praviloma dobile manj zemlje kot prostovoljci, pa še odškodnino za dodeljeno zemljo so morali sami plačati. Vendar so tudi oni dobili državno podporo v obliki davčnih olajšav in gospodarske pomoči. Organi, ki so izvajali agrarno reformo, so veleposestniško zemljo najprej dali v najem, nato pa so na temelju zakona o likvidaciji agrarne reforme na veleposestvih, ki je bil sprejet leta 1931, zemljišča veleposestev, ki so bila zajeta v agrarno reformo, dali v last najemnikom. Težave, ki so nastopile med agrarno reformo, so poskušali ublažiti z zakonom, ki je omogočal fakultativen odkup zemljišč, razdeljenih z agrarno reformo. Vendar pa zakon, sprejet leta 1925, ni imel za posledico množičnega odkupa, saj velika večina tistih, ki bi bili upravičeni do odkupa agrarne zemlje, ni imela denarja za to.

Kljub temu, da uredbe in zakoni o agrarni reformi niso vsebovali diskriminacijskih elementov, ki bi se nanašali na manjšine, so v obdobju agrarne reforme, med letoma 1918 in 1941, narodne manjšine v Jugoslaviji popolnoma izključili iz delitve agrarnih zemljišč. Nekateri arhivski viri se namreč sklicujejo na uredbo ministra za agrarno reformo, na podlagi katere so nedržavotvornim narodnim manjšinam odrekli pravico do zemlje, pridobljene z agrarno reformo. Gre za uredbo številka 25.155 iz leta 1921, ki so jo ponovno izdali leta 1924 s številko 50.127/24. Prav na to ministrsko uredbo, ki iz agrarne reforme izključuje narodnosti, so se sklicevali tudi izvršni organi Ministrstva za agrarno reformo na območju Slovenije. Na beograjsko ministrsko uredbo, ki pa zaenkrat še ni dostopna, so se sklicevali tako v primeru zavračanja zahtev madžarskih najemnikov kot interesentov za pridobitev zemljišč z agrarno reformo v lendavskem okolišu.

Med obema vojnama je agrarno vprašanje in kolonizacijo v jugoslovanski državi urejala tristopenjska izvršna mreža. Najvišja izvršna raven je bilo Ministrstvo za agrarno reformo, po uvedbi diktature pa Ministrstvo za kmetijstvo. Izvršilni organi Ministrstva za agrarno reformo so bile agrarne direkcije, ustanovljene v sedmih mestih v državi. Za agrarno reformo in kolonizacijo v Sloveniji je bila pristojna Agrarna direkcija v Ljubljani. Najnižjo izvršilno raven so predstavljali okrožni agrarni uradi, ki so bili podrejeni agrarnim direkcijam. Agrarna direkcija v Ljubljani je imela tri okrožne agrarne urade, in sicer v Ljubljani, Mariboru in Murski Soboti. Okrožni agrarni urad s sedežem v Murski Soboti – v njegovo pristojnost je spadala tudi izvedba agrarne reforme v okolici Dolnje Lendave – je bil 16. maja 1923 ukinjen, njegove pristojnosti pa je prevzel Okrožni agrarni urad v Mariboru. Po uvedbi diktature so naloge, povezane z agrarno reformo in kolonizacijo, prešle

v pristojnost novoustanovljenih banskih uradov, za reševanje morebitnih spornih vprašanj pa so na ministrstvu za kmetijstvo ustanovili posebno komisijo.¹¹

4. IZVEDBA AGRARNE REFORME IN KOLONIZACIJE NA LENDAJSKEM OBMOČJU

V preteklosti je strokovna literatura jugoslovansko agrarno reformo običajno delila na tri obdobja. Po pregledu in analizi stanja je smiselna nova delitev na štiri faze:

- I. faza od 1919 do 1920,
- II. faza od 1920 do 1924,
- III. faza od 1924 do 1931,
- IV. faza od 1931 do 1941.

Prvo fazo, ki je po strokovni literaturi trajala od ustanovitve nove države do 30. septembra 1924, je smiselno razdeliti na dve; prva je trajala do ustanovitve Ministrstva za agrarno reformo februarja 1920, druga pa od formiranja ministrstva, ko je nastalo pristojno ministrstvo z mrežo izvršilnih služb, do 30. septembra 1924, torej do konca roka, ki ga je določil zakon o dajanju veleposestniškega zemljišča v štiriletni zakup. V tem drugem obdobju je bila sprejeta večina uredb in zakonov s področja agrarne reforme in kolonizacije, sprejete pa so bile tudi temeljne smernice za izvedbo jugoslovanske agrarne reforme in kolonizacije.

Tretja faza agrarne reforme in kolonizacije je trajala od leta 1924 do sprejetja zakona o likvidaciji agrarne reforme leta 1931. To je pravzaprav obdobje provizorija, saj jugoslovanski parlament tudi po preteku roka, določenega v zakonu o dajanju zemljišč veleposestev v štiriletni zakup, ni sprejel zakona o zaključitvi agrarne reforme. S pravnega vidika se agrarna reforma ni zaključila, lastninski odnosi niso bili urejeni, upravičenci so zemljo imeli le v najemu oziroma zakupu.

Četrta faza agrarne reforme in kolonizacije v prvi Jugoslaviji je trajala od leta 1931 do 6. aprila 1941. Kot datum zaključka agrarne reforme se običajno šteje dan napada na Jugoslavijo, vendar pa velja omeniti, da proces do 6. aprila 1941 ni bil v celoti zaključen.

4. 1 IZVAJANJE AGRARNE REFORME IN KOLONIZACIJE NA LENDAJSKEM OBMOČJU MED LETOMA 1919 IN 1924

V Prekmurju oziroma okolici Dolnje Lendave se je agrarna reforma pravzaprav začela 2. oktobra 1919. Takrat se je drugič sešel prekmurski narodni sosvet, t. i.

• • •

¹¹ O pravnem urejanju agrarne reforme in kolonizacije ter izvršilne oblasti – glej še članek Olge Janše, Agrarna reforma v Sloveniji med obema vojnoma. Zgodovinski časopis XVIII, 1965, 173–189) in ustrezna poglavja iz knjige Milivoja Erića, Agrarna reforma i kolonizacija v Jugoslaviji. Sarajevo, 1958; ter Nikole Gaćeše, Agrarna reforma i kolonizacija v Bački 1918–1941. Novi Sad, 1968.

prekmurski parlament in kot zadnjo od devetih točk dnevnega reda obravnaval vprašanje agrarne reforme.¹² Vendar je že sredi poletja naslednjega leta, po 16. juliju, z ustanavljanjem Okrožnega agrarnega urada v Murski Soboti agrarna reforma na območju Prekmurja prešla v pristojnost Ministrstva za agrarno reformo.¹³

Ker je Esterházyjevo posestvo v Dolnji Lendavi veljalo za fidejkomis (neprodajno dedno rodbinsko posestvo), je na temelju Predhodnih odredb za pripravo agrarne reforme prešlo v okvir agrarne reforme. Obdelovalne površine, tj. njive, travnike in pašnike, ki so kot del Esterházyjevega veleposestva prešle v pristojnost agrarne reforme, so najprej dali v najem za leto dni, nato pa so na temelju uredbe, ki je urejala, kako zemljišča veleposestev dajati v štiriletni zakup, zakup podaljšali do 30. septembra 1924. Zakup agrarnih površin na lendavskem območju je povzročil veliko težav naseljem, ki so bila zainteresirana za zemljo z Esterházyjevega veleposestva. Največjo težavo je povzročalo dejstvo, da so urbarialne skupnosti v naseljih na lendavskem območju – ker niso imele dovolj lastne zemlje – leta 1912, nato pa še leta 1918 sklenile šestletno najemno pogodbo z upravo Esterházyjevega vlastelinstva. Urbarialne skupnosti so najele določeno površino njiv, o najemu pašnih in travniških površin pa so se odločale glede na letne potrebe. Jugoslovanska agrarna reforma je zrušila ta sistem, kar je povzročilo veliko nezadovoljstvo. Velikokrat so zemljo dobili ljudje brez potrebnega znanja za njeno obdelovanje, hkrati pa so dotedanjim najemnikom to zemljo odvzeli oziroma jim v najem dodelili druge površine. Zaradi teh zapletov so urbarialne skupnosti na lendavskem območju poslale delegacijo k Agrarni direkciji v Ljubljano. Delegacija, ki jo je vodil Jožef Klekl, poslanec prekmurskega rodu, je dosegla, da je uprava na Esterházyjevo veleposestvo poslala posebno komisijo, ki je med 20. in 24. marcem 1921 pregledala in uredila najemne pogodbe.¹⁴

Namestnik direktorja ljubljanske agrarne direkcije in član komisije Mirko Vratović je za Agrarno direkcijo v Ljubljani ob obisku na posestvu v Dolnji Lendavi pripravil zaupno poročilo o politični situaciji v »dolnjelendavskem« kotu. Ob koncu zaupnega poročila je Vratović sestavil politični akcijski plan v šestih točkah:

1. Pregnati je treba zavedne madžarske veleposestnike in njihove uslužbence, če so madžarski podaniki; druge je treba onesposobiti.
2. Z območja je treba premestiti vse duhovnike, ki ne podpirajo jugoslovanske nacionalne ideje in jih nadomestiti z narodno zavednimi, izkušenimi duhovniki. Župnije je treba ločiti od škofije v Sombotelu.

• • •

¹² Miroslav Kokolj, Prekmurski Slovenci 1918–1941. Murska Sobota, 1984, 27–30.

¹³ Uradni list, Letnik II, 3. avgust 1920, št. 90, 403–404.

¹⁴ AS 71, fasc. 44, Esterházy; Zakupodaja in kolonizacija.

3. Na to območje je treba naseliti zavedne jugoslovanske elemente, ki lahko tvorijo dele naselij oziroma samostojna naselja.
4. Potrebni so dobra šola in dobri učitelji, ki bodo postopoma uveljavili slovenski jezik in tako ukinili vpliv madžarskega plemstva.
5. Strogo je treba kontrolirati prekmurske madžarske trgovce, pregnati je treba Madžare, ki izvirajo iz drugih krajev.
6. Ščititi je treba zavedne jugoslovanske elemente.¹⁵

Tako Vratovičeve ideje v zvezi z agrarno reformo in kolonizacijo kot politične ideje so se na Esterházyjevem veleposestvu začele uresničevati še istega leta, torej leta 1921.

Dolnelendavsko Esterházyjevo veleposestvo je na začetku leta 1920 prešlo pod državni nadzor, 28. marca 1921 pa so na podlagi odločbe pravosodnega ministrstva prenesli pod državno upravo (sekvester) vse premoženje veleposesti. Na veleposestvu so zamenjali vse uradnike, ki so bili pretežno madžarskega oziroma nemškega rodu, namesto njih so zaposlili ljudi iz drugih krajev Slovenije. Prekmurski poslanec v beograjskem parlamentu, Jožef Klekl, je večkrat protestiral proti temu, ker so v Okrožnem agrarnem uradu v Murski Soboti zaposlovali le uslužbence iz notranjosti Slovenije oziroma drugih koncev države in ker so zamenjali prejšnjo upravo veleposestva.¹⁶

Omeniti velja, da so v nasprotju z Madžari in drugimi nedržavotvornimi narodi na drugih območjih Kraljevine SHS, ki so jih, sklicujoč se na optantsko pravico, izključili že iz prve faze agrarne reforme, imeli Madžari iz okolice Dolnje Lendave v skladu z odredbo o štiriletnem zakupu veleposestev do konca septembra leta 1924 pravico do zakupa agrarne zemlje. Kljub temu pa se je že v prvi fazi agrarne reforme dogajalo, da so Madžare oziroma druge neslovanske osebe izključili iz agrarne reforme. Te osebe lahko razvrstimo v tri kategorije. V prvo so sodile osebe, ki so na agrarnem uradu za zemljo z Esterházyjevega veleposestva zaprosile po obisku komisije, ki je na veleposestvu delovala od 20. do 24. marca 1921. V drugo skupino so spadale osebe oziroma družine, iz katerih je kdo pred služenjem vojaškega roka pobegnil na Madžarsko. V tretjo skupino pa so spadali neslovanski trgovci in gostilničarji, v Prekmurju v glavnem Judje. Zahteve po agrarni zemlji iz teh treh skupin sta Okrožni agrarni urad v Murski Soboti in Agrarna direkcija v Ljubljani zavrnila, sklicujoč se na uredbo ministra za agrarno reformo, številka 25.155 z dne 5. septembra 1921. Ta je namreč določila

● ● ●

¹⁵ AS 71, Fasc. 44, Esterházy; Zakupodaja in kolonizacija.

¹⁶ PIŠK Murska Sobota, Arhiv sreskega načelstva, fasc. 17; Agrarne zadeve.

– o tem smo že pisali – da osebe, ki niso pripadniki srbske, hrvaške oziroma slovenske narodnosti, nimajo pravice do agrarne zemlje.

Madžare iz okolice Dolnje Lendave so iz agrarne reforme izključili 1. oktobra 1924 oziroma po preteku roka, določenega v odloku o štiriletnem zakupu veleposestniške zemlje. Sklep o tem je Okrožni agrarni urad v Mariboru sprejel že 4. oktobra 1923, ko je agrarno zemljo, ki so jo najele osebe slovanskega rodu, pustil v njihovi lasti. Agrarno zemljo, ki so jo imeli v zakupu Madžari ali druge osebe neslovanskega rodu, so odvzeli in jo dodelili upravičencem slovenske narodnosti oziroma jo namenili za potrebe kolonizacije. Za Madžare z lendavskega območja je bil odvzem pravice do zakupa agrarne zemlje velik udarec, saj so jim vzeli edini vir preživetja. Proti sklepu so protestirale agrarne skupnosti 17 naselij z madžarskim prebivalstvom. V svoji argumentaciji so se sklicevale na ustavo, ki je vsem državljanom zagotavljala enake pravice in dolžnosti. V pritožbi so se sklicevali tudi na gospodarska, socialna in politična dejstva. Kljub temu sta tako Agrarna direkcija v Ljubljani kot Ministrstvo za agrarno reformo zavrnila pritožbo madžarskih naselij iz okolice Dolnje Lendave.¹⁷

Pripadnost madžarskemu in drugim neslovanskim narodom je območni agrarni urad ugotavljal na podlagi podatkov o maternem jeziku iz popisa prebivalstva leta 1921. Po polletnem dopisovanju je Ministrstvo za socialno politiko, ki je izvedlo popis prebivalstva, 7. aprila 1924 predalo Agrarni direkciji v Ljubljani podatke o popisu iz leta 1921 v Prekmurju.¹⁸ Agrarna direkcija s sedežem v Ljubljani je v poldrugem mesecu opravila analizo podatkov popisa prebivalstva in izločila osebe madžarske narodnosti. Na podlagi teh podatkov je Okrožni agrarni urad v Mariboru med 5. in 11. avgustom 1924 opravil revizijo zakupnikov agrarne zemlje v okolici Dolnje Lendave in osebam madžarske narodnosti odvzel zemljo, ki so jo imele v zakupu od veleposestva.¹⁹

Hkrati z agrarno reformo je potekala tudi kolonizacija. Prve novice o kolonizaciji v okolici Dolnje Lendave je takratni tisk objavil v drugi polovici leta 1919, ko je poročal o naselitvi slovenskih beguncev s Primorske.²⁰ Maja naslednjega leta pa je tudi vodja Okrožnega agrarnega urada v Murski Soboti, Anton Štrekelj, podprl naselitev primorskih beguncev na zemljišču Esterházyjevega veleposestva v Petišovcih, ki je bilo v najemu velezakupnika Ferenca Hertelendyja. Zamisli

● ● ●

¹⁷ AS 71, fasc. 44, Esterházy; Zakupodaja in kolonizacija.

¹⁸ Do dopisovanja oziroma do korespondence je prišlo zaradi tega, ker ljubljanski oddelek Ministrstva za socialno politiko – sklicujoč se na neurejenost in na uradno tajnost dokumentov – ni hotelo predati popisnih podatkov Agrarni direkciji v Ljubljani. Zadeva se je končno uredila na ministrski ravni tako, da so organi, zadolženi za izvedbo agrarne reforme na področju Slovenije, dokumentacijo o popisu prebivalstva v letu 1921 tudi dobili.

¹⁹ Attila Kovács, Izključitev prekmurskih Madžarov iz agrarne reforme na podlagi podatkov popisa o maternem jeziku iz leta 1921. Razprave in gradivo 41, 2002, 188–206.

²⁰ Jugoslavija. Dnevne vesti, Prekmurje in primorski begunci. 17. VIII. 1919.

vodje urada o kolonizaciji v Petišovcih, kjer je bila večina prebivalcev madžarske narodnosti, je iz državnih in nacionalnih razlogov podprla tudi Agrarna direkcija v Ljubljani. V tem času, sredi leta 1920, je soboški agrarni urad ocenil, kateri deli veleposestva so primerni za kolonizacijo, ter izbral štiri območja; pristave v Petišovcih, Pincah in Mostju ter območje vzhodno od Murske šume, tj. med reko Muro in takratno demarkacijsko črto, poznejšo državno mejo.²¹

Zakupno pogodbo o petišovski pristavi, veljavno do leta 1932, ki sta jo sklenila velezakupnik Ferenc Hertelendy in uprava Esterházyjevega veleposestva, je Okrožni agrarni urad v Murski Soboti razdrl 9. novembra 1920. Po večkratnih velezakupnikovih pritožbah je Agrarna direkcija v Ljubljani Hertelendyju podaljšala zakup do jeseni 1921, nato pa je moral zemljo prepustiti v upravljanje okrožnemu agrarnemu uradu.²²

Proti kolonizaciji primorskih beguncev so bili tudi prekmurski Slovenci z upokojenim župnikom, članom jugoslovanske skupščine, Jožefom Kleklom na čelu. V svojem listu *Novine* je Klekl večkrat protestiral proti naselitvi Primorcev, saj je – kot je zapisal – Prekmurje gosto naseljeno območje, kjer še za domačega prekmurskega človeka ni dovolj zemlje. Proti kolonizaciji je nastopil tudi v parlamentu in februarja 1921 dosegel, da je takratni minister za agrarno reformo za krajši čas ustavil kolonizacijo. Dva meseca pozneje – po posredovanju Agrarne direkcije v Ljubljani – je minister odredil naselitev 25 primorskih družin v Petišovcih. Kljub temu da je Okrožni agrarni urad v Murski Soboti ocenil, da bi bila naselitev primorskih beguncev smiselna konec gospodarskega leta, torej po septembru 1921, so prvi kolonisti v Doljno Lendavo prispeli že 1. junija 1921. Kljub začetnim težavam, tj. stanovanjskim problemom, boleznim in pomanjkanju, se je do 5. decembra 1921 na petišovskem marofu oziroma v petišovski koloniji naselilo 14 primorskih družin s 63 družinskim člani.²³

Ker nove naselitve v petišovski koloniji niso bile mogoče, se je Okrožni agrarni urad v Murski Soboti odločil, da bo drugo skupino primorskih beguncev, ki so bili v begunskem taborišču v Strnišču, naselil v Benici. Vendar je bil za zemljo v okolici Benice zainteresiran tudi Okrožni agrarni urad v Varaždinu, ki je želel zadovoljiti potrebe po obdelovalni zemlji prebivalcev međimurskih naselij na drugi strani Mure. Predstavniki obeh agrarnih uradov so se večkrat srečali in si dopisovali zaradi zemljišč v Benici. 22. marca 1922 si je območje ogledala strokovna komisija. Na podlagi terenskih ugotovitev je predstavnik Ministrstva za agrarno reformo sprejel sklep, da naj se primorske begunske družine, ki se nahajajo v strniškem begunskem taborišču, naselijo v Benici, preostale površine pa dajo na razpolago prebivalcem međimurskega naselja Križovec. Primorski begunci, skupaj 31 družin,

● ● ●

²¹ AS 71, fasc. 44, Esterházy; Zakupodaja in kolonizacija.

²² AS 71, fasc. 44, Esterházy; Zakupodaja in kolonizacija.

²³ AS 71, fasc. 44, Esterházy; Zakupodaja in kolonizacija.

so se v Benici naselili v drugi polovici leta 1922. Poročilo o kolonistih v Petišovcih in Benici, ki ga je Okrožni agrarni urad v Mariboru pripravil julija 1923, ugotavlja, da so kolonisti že premagali začetne težave. Iz njega je razvidno, da so imeli največ težav zaradi slabega gmotnega stanja ter zanje nenavadnih podnebnih razmer in življenjskih okoliščin.²⁴

Leta 1924 se je vnel nov spor med mariborskim²⁵ in varaždinskim okrožnim agrarnim uradom zaradi še nerazdeljenih agrarnih zemljišč na Muriši, tj. območju vzhodno od Murske šume, in v Petišovcih. Končno je minister za agrarno reformo glede na poročilo posebnega odposlanca Ministrstva za agrarno reformo izdal sklep z dne 24. aprila 1924, po katerem je zemljišča Esterházyjevega veleposestva na Muriši in v Petišovcih dodelil na razpolago agrarnim interesentom iz Međimurja. Kolonistom iz Prekmurja, ki so jih sicer želeli naseliti na Muriši, pa so dodelili zemljo z Esterházyjevega veleposestva v Mostju. Poleg primorskih beguncev in prekmurskih kolonistov so leta 1924 v okolici Dolnje Lendave nameravali naseliti tudi prostovoljce (dobrovoljce) iz Bosne, vendar se ti niso želeli dokončno naseliti v pokrajini, pač pa so zemljo, ki so jo oblasti vzele Madžarom in jo dodelile njim, želeli dati v najem tamkajšnjim Madžarom. Ker pa Madžari niso hoteli vzeti v najem te zemlje – to je sicer prepovedoval tudi zakon – so dobrovoljci zapustili okolico Dolnje Lendave.²⁶ Na lendavskem območju so primorski begunci do leta 1924 ustanovili dve koloniji. Poleti 1921 je 14 primorskih begunskih družin ustanovilo petišovsko kolonijo, sredi leta 1922 pa 31 družin še kolonijo v Benici.

4. 2 NADALJNI RAZPLET AGRARNE REFORME IN KOLONIZACIJE DO LETA 1941

V naslednji fazi, v fazi provizorija, ki je trajala sedem let (od 1924 do 1931), so interese v skladu z zakonom, ki je urejal pogoje štiriletnega zakupa veleposestniške zemlje, dobili agrarno zemljo v letni najem, vendar pa so negotovi lastninski odnosi slabo vplivali na obdelovanje zemlje, kar je povzročilo, da se je izoblikovala neka vrsta roparskega gospodarjenja. Najemniki se namreč niso ukvarjali z izboljšanjem kakovosti obdelovalne zemlje, v najete njive niso vlagali ničesar.

Takoj na začetku tretje faze agrarne reforme in kolonizacije, 31. januarja 1925, je knez Pál Esterházy, lastnik dolnjelendavskega veleposestva, nameraval prodati posestvo delniški družbi Braća Janeković, trgovina drvom i parna pilana, v Zagrebu. Kljub temu da sta, sklicujoč se na nacionalni interes, kupoprodajno pogodbo podpirala tako Okrožni agrarni urad v Mariboru kot Agrarna direkcija v Ljubljani,

● ● ●

²⁴ AS 71, fasc. 44, Esterházy; Zakupodaja in kolonizacija.

²⁵ Kot smo že omenili, je bil Okrožni agrarni urad v Murski Soboti leta 1923 ukinjen, njegove pristojnosti pa so bile prenesene na agrarni urad v Maribor.

²⁶ PIŠK Murska Sobota, Arhiv sreskega načelstva, fasc. 17; Agrarne zadeve.

Ministrstvo za agrarno reformo ni odobrilo prodaje, saj je menilo, da kupčev cilj ni racionalno gospodarjenje, temveč razparceliranje in prodaja veleposestva. Ker Ministrstvo za agrarno reformo ni dalo dovoljenja za kupoprodajo, je knez Pál Esterházy 20. aprila 1925 izročil dolnjelendavsko veleposest v polnopravno posest delniški družbi Braća Janeković, trgovina drvom i parna pilana, ki pa je poleti naslednjega leta polnopravno posest nad veleposestvom prenesla na Hrvaško-slavonsko parcelacijsko in kolonizacijsko banko. Odslej so z gozdovi na Esterházyjevem posestvu upravljali uslužbenci banke, ti so izvedli tudi fakultativno prodajo agrarne zemlje. V začetku leta 1929 je banka prodala vse gozdove na Esterházyjevem posestvu – gozdarski oddelek je bil samostojen s sedežem v Dolnji Lendavi – Križevačkoj imovnoj opštini iz Bjelovarja, pristojno ministrstvo pa je prodajo odobrilo šele konec leta 1931. Po podpisu kupoprodajne pogodbe je Križevačka imovna opština les na panju, tj. drevesa, ki še niso posekana, prodala lesnopredelovalnemu podjetju Našička, ki je v Dolnji Lendavi postavilo žago in nadaljevalo s predelavo lesa vse do leta 1941.²⁷

Za celotno tretjo fazo in prvi dve leti četrte faze agrarne reforme in kolonizacije v okolici Dolnje Lendavi so bile značilne pogoste revizije oziroma kontrole površin, ki so bile zajete v agrarni reformi (objekti agrarne reforme), in interesentov (subjekti agrarne reforme). Ob kontroli veleposestva so izvršilni organi Ministrstva za agrarno reformo določili ožjo, širšo in najširšo mejo (supermaksimum) dovoljene zemljiške lastnine in določili površine, ki so se razdelile agrarnim interesentom. Prvi tak sklep o Esterházyjevem veleposestvu je pristojni okrožni agrarni urad izdal 4. oktobra 1923. Na podlagi tega sklepa je veleposestvu izročil v obdelavo oziroma upravljanje 966 katastrskih oralov in 255 kvadratnih sežnjev zemlje, od tega 134 katastrskih oralov in 418 kvadratnih sežnjev kot ožji maksimum, preostalih 831 katastrskih oralov in 1.437 kvadratnih sežnjev pa kot supermaksimum. Zaradi obsega odobrenega supermaksimuma se je pritožila agrarna skupnost iz Kapce, s čimer so se začele devetletne razprave o obsegu posesti, ki se naj pusti v upravljanju Esterházyjevemu veleposestvu.²⁸ Končni sklep o Esterházyjevem veleposestvu, ki ga je zajela agrarna reforma, je Juraj Demetrović, minister za kmetijstvo, sprejel 25. junija 1932. Po njem je ostalo v lasti veleposestva 347 katastrskih oralov in 445 kvadratnih sežnjev obdelovalnih površin. Za ukinitve cerkvenih patronatov so namenili 182 katastrskih oralov in 417 kvadratnih sežnjev površin. Gozdove veleposestva, skupno 6.717 katastrskih oralov in 59 kvadratnih sežnjev, je kupila Križevačka imovna opština. Po pravilniku o fakultativnem odkupu agrarne zemlje je lastnika zamenjalo 761 katastrskih oralov in 337 kvadratnih sežnjev površine. Največjo postavko so predstavljale

• • •

²⁷ AS 71, fasc. 59, Esterházy; 1.) Splošno 2.) Načrti 3.) Spisek določnikov agrarnih interesentov pri Savezu agrarnih skupnosti v Zagrebu.

²⁸ AS 71, fasc. 44, Esterházy; Zakupodaja in kolonizacija.

površine, določene za agrarno reformo oziroma agrarne upravičence. Na temelju sklepa je skoraj polovica (49,8 odstotka), tj. 7.951 katastrskih oralov in 968 kvadratnih sežnjev Esterházyjevega veleposestva v Dolnji Lendavi, zamenjalo lastnika v skladu z agrarno zakonodajo (glej tabelo 1).²⁹

Vzrok za zaplete pri določanju obsega zemlje, ki bi naj ostala v upravljanju Esterházyjevega veleposestva, kaže iskati v tem, da katastri in zemljiške knjige, s katerimi so razpolagali organi za izvedbo agrarne reforme, niso ustrezali dejanskemu stanju. Tako agrarne skupnosti kot veleposestvo so se, sklicujoč se na to pomanjkljivost, večkrat pritožili zaradi območij, ki so jih zajeli v agrarno reformo. Na podobne razloge so se sklicevali tudi organi, ki so izvrševali agrarno reformo, ko so spodbijali odločitve drug drugega. Do nesoglasij je prihajalo med Okrožnim agrarnim uradom v Mariboru in Ministrstvom za agrarno reformo oziroma med ministri, ki so se pogosto menjavali in zastopali različna stališča v zvezi z izvedbo agrarne reforme.

Tabela 1: Končni sklep ministra za kmetijstvo Juraja Demetrovića o veleposestvu Esterházy 25. junija 1932

Ostavljeno vlastelinstvu (ožji maksimum)	130 katastrskih oralov in 735 kvadratnih sežnjev
Ostavljeno vlastelinstvu (širši maksimum)	216 katastrskih oralov in 1.310 kvadratnih sežnjev
Za ukinitve cerkvenih patronatov	182 katastrskih oralov in 417 kvadratnih sežnjev
Prodano Križevačkoj imovnoj opštini (predvsem gozdovi)	6.717 katastrskih oralov in 59 kvadratnih sežnjev
Prodano po pravilniku o fakultativnem odkupu agrarne zemlje	761 katastrskih oralov in 337 kvadratnih sežnjev
Površine, določene za razdelitev med upravičence agrarne reforme	7.951 katastrskih oralov in 968 kvadratnih sežnjev
Skupaj	15.959 katastrskih oralov in 626 kvadratnih sežnjev

Vir: AS 71, fasc. 74, Esterházy; Supermaksimum, udrditev objektov in prepisi k zemljiški knjigi.

Določitev agrarnih upravičencev (agrarnih subjektov) se je na Esterházyjevem veleposestvu večkrat izvedla. Prva revizija agrarnih interesentov in celotnega veleposestva je bila opravljena takoj na začetku agrarne reforme, in sicer marca 1921. Naslednja obsežna revizija zakupnikov in interesentov je bila opravljena

• • •

²⁹ AS 71, fasc. 74, Esterházy; Supermaksimum, udrditev objektov in prepisi k zemljiški knjigi.

med 5. in 11. avgustom 1924, ko so razdrli zakupne pogodbe, sklenjene z osebami madžarske in neslovanske narodnosti, in tako odvzeto zemljo razdelili Slovencem, kolonistom in prostovoljcem.³⁰

Končni spisek agrarnih upravičencev so določili na temelju zakona o likvidaciji agrarne reforme. Komisija, ki je opravljala nadzor nad likvidacijo agrarne reforme in določila agrarne upravičence ter površine, zajete v agrarni reformi na Esterházyjevem veleposestvu, je delovala med letoma 1936 in 1938. Po sklepu komisije so osebe, ki so pridobile agrarno zemljo, postale tudi dejanski lastniki zemlje, saj je sklep vseboval tudi prenos lastninske pravice v zemljiško knjigo.

Osebe, ki so z agrarno reformo in kolonizacijo prišle do agrarne zemlje v okolici Dolnje Lendave, lahko razvrstimo, podobno kot po vsej Jugoslaviji, v šest skupin, in sicer:

- lokalni agrarni interesi,
- kolonisti s splošnimi pravicami,
- kolonisti optanti,
- prostovoljci (dobrovoljci),
- avtokolonisti,
- begunci.

Najmanj zemlje so dobili lokalni agrarni interesi, ki so jim med agrarno reformo dodelili zemljo v bližini stalnega bivališča. Kmečke družine oziroma družine, ki so se ukvarjale s kmetijstvom, so dobile en katastrski oral zemlje na družinskega člana, obrtniške družine pa po 0,5 katastrskega oral na člana, pri čemer so upoštevali tudi posest, ki je že bila v njihovi lasti. Lokalni agrarni interesi v okolici Dolnje Lendave so izhajali predvsem iz vrst tukajšnjih Slovencev in prebivalcev sosednjih slovenskih in međimurskih naselij. Lokalni agrarni interesi, ki so bili brez zemlje oziroma so razpolagali le z malo zemlje, so na račun agrarne reforme sicer pridobili nekaj zemlje, vendar pa premalo, da bi lahko preživljali družino in morda pridelovali celo za trg.

Nekaj več zemlje so dobili kolonisti s splošnimi pravicami, kolonisti optanti, avtokolonisti in begunci. Vsaka družina je praviloma dobila osem katastrskih oralov zemlje. Kolonisti optanti iz okolice Dolnje Lendave so bili večinoma Slovenci, bilo pa je tudi nekaj Hrvatov, ki so iz Italije optirali v Jugoslavijo in so se po pridobitvi državljanstva prijavili kot agrarni interesi pri organih Ministrstva za agrarno reformo. V skupino beguncev so spadali tisti primorski Slovenci, ki jih je z domačega ognjišča pregnala prva svetovna vojna (soška fronta). Kolonisti

• • •

³⁰ AS 71, fasc. 59, Esterházy; 1.) Splošno 2.) Načrti 3.) Spisek določnikov agrarnih interesentov pri Savezu agrarnih skupnosti v Zagrebu.

prekmurskega porekla, ki so spadali med koloniste s splošnimi pravicami, so imeli podobne pravice kot kolonisti optanti. V najboljšem položaju so bili prostovoljci, ki so dobili praviloma 10 katastrskih oralov zemlje, za katero je odškodnino plačala država, medtem ko so pripadniki drugih skupin odškodnino za agrarno zemljo plačevali sami.

Večina lokalnih agrarnih interesentov in kolonistov je agrarno zemljo obdelovala sama. Dogajalo pa se je tudi, da so nekateri priseljenci dobljeno agrarno zemljo dali v najem prebivalcem okoliških naselij, ki so bili v glavnem Madžari. Ta praksa se je uveljavila še zlasti v Vojvodini, kjer so državotvorni elementi – predvsem srbski prostovoljci – množično dajali v najem zemljo, dobljeno z agrarno reformo.

Po zakonu o fakultativnem odkupu agrarne zemlje je lahko minister za agrarno reformo dovolil fakultativno prodajo veleposestniške zemlje nad zemljiškim maksimumom, vendar z omejitvijo, da je bilo na ta način kupljeno zemljo deset let prepovedano odtujiti, prodajalec pa je moral vplačati 10 odstotkov kupnine v kolonizacijski sklad. Agrarna zadruga za Dravsko in Savsko banovino v Črenšovcih, ki jo je leta 1926 ustanovil Jožef Klekl, se je po uveljavitvi uredbe začela pogajati z upravo Esterházyjevega veleposestva o nakupu obdelovalnih površin posestva. Ker pa se niso uspeli dogovoriti, se je uprava veleposestva odločila zemljo prodati v skladu z določili pravilnika o fakultativnem odkupu agrarne zemlje. Zadruga in Klekl sta storila vse, da bi preprečila prodajo agrarne zemlje veleposestva, oziroma sta od uprave zahtevala znižanje cene zemlje. Kljub prizadevanjem je uprava veleposestva uspela na temelju pravilnika o fakultativnem odkupu agrarne zemlje prodati 761 katastrskih oralov in 337 kvadratnih sežnjev površin.³¹

V obliki odpravnine so v sklopu agrarne reforme dobili zemljo tudi hlapci in služinčad na veleposestvu. Služinčad in hlapci dolnjelendavskega Esterházyjevega veleposestva so marca 1931 dobili zemljo kot odpravnino, medtem ko je služinčad na pristavi v Žitkovcih dobila agrarno zemljo šele na temelju sklepa z dne 20. marca 1933.³²

Najobsežnejša kolonizacija v okolici Lendave je potekala v tretji fazi agrarne reforme. Potem ko so 1. oktobra 1924 odvzeli agrarno zemljo najemnikom madžarske narodnosti, so jo razdelili lokalnim slovenskim interesentom, priseljenim kolonistom in prostovoljcem. Do prve naselitve v tretji fazi agrarne reforme je prišlo spomladi 1925, ko so na pristavo v Mostju naselili 34 družin. Nekaj mesecev pozneje, avgusta 1925, je potekal drugi val priselitve, ko se je na

• • •

³¹ AS 71, fasc. 55, Esterházy; Spisi agrarne direkcije in Banske uprave. Odloki o ugotovitvi subjektov, različne pri- tožbe glede zemljišča in zgradb; Vas Megyei Levéltár XIV. 10 Klekl József iratai, Vas és Zala megyei szlovénvidék fontosabb eseményei 1914. augusztus 20-tól 1941. április 25-ig, 107-112.

³² AS 71, fasc. 68, Esterházy; Dobrovník in Žitkovci., AS 71, fasc. 69, Esterházy; Spisi agrarne direkcije in Banske uprave, Zemljiško knjižni sklepi, Odloki o ugotovitvi subjektov, Dodelitev zemljišč, zakupodaja in splošno.

pristavi v Gaberju naselilo 31 družin z ravenskega in osrednjedolinskega območja Prekmurja. Leta 1925 so poleg prekmurskih Slovencev na pristavi v Pincah naselili še primorske in istrske družine, ki so bežale pred nasiljem italijanskih fašistov.³³

Agrarna zadruga za Dravsko in Savsko banovino v Črenšovcih je pod vodstvom Jožefa Klekla leta 1930 Ministrstvu za kmetijstvo in kralju Aleksandru posredovala prošnjo za ustanovitev nove kolonije. Kolonijo naj bi ustanovili na območju posekanih gozdov med naseljema Dobrovniki in Žitkovci, vendar je ministrstvo njeno pobudo zavrnilo.³⁴

Kmalu po sprejemu zakona o likvidaciji agrarne reforme je na podlagi pooblastila uprave Dravske banovine Okrajni urad Dolnja Lendava popisal prebivalce kolonij na lendavskem območju. Na seznamu so bili kolonisti, ki so se v Pincah, Benici, Petišovcih, Gaberju in Mostju naselili do 27. marca 1931. Iz popisa se da razbrati, da so do tega dne na območju Dolnje Lendave naselili 221 družin, ki so štejele 1.149 družinskih članov.³⁵ Kolonizacija pa se je nadaljevala tudi po sprejetju zakona o likvidaciji agrarne reforme. Spomladi leta 1931 so v Kamovcih naselili 15 slovenskih družin s Primorske, pet hrvaških in eno srbsko družino. Zadnja kolonija na območju Dolnje Lendave je nastala med letoma 1932 in 1934 kot del naselja Dolga vas. Kolonijo je ustanovilo sedem primorskih in pet prekmurskih slovenskih družin.³⁶

Kolonije na območju Dolnje Lendave, razen kolonij v Mostju in Gaberju, je med 9. in 18. aprilom 1935 obiskala komisija Ministrstva za kmetijstvo, ki je o svojih ugotovitvah napisala poročilo. Iz njega je razvidno, da se primorski priseljenci oziroma njihove kolonije soočajo z velikimi težavami. Člani komisije so ugotovili težave pri obdelovanju zemlje in oskrbljenosti z delovnimi sredstvi in vprežno živino, zaradi česar je veliko kolonistov dalo zemljo v najem prebivalcem sosednjih naselij. Sklicujoč se na težak gospodarski položaj, so vsi priseljenci nehali plačevati davke in prispevke.³⁷

Podobno kot za kolonizacijo po vsej državi velja tudi za kolonizacijo na območju Dolnje Lendave, da je bila nenačrtna in nepremišljena. Med kolonizacijo ni bilo pravega sodelovanja med organi, ki so jo izvajali, kolonisti in veleposestvom, kar je imelo za posledico veliko trenj in spopadov. Pri kolonizaciji obravnavanega območja so se upoštevali predvsem nacionalni razlogi. Država si je s kolonizacijo

• • •

³³ AS 71, fasc. 44, Esterházy; Zakupodaja in kolonizacija.

³⁴ AS 71, fasc. 55, Esterházy; Spisi agrarne direkcije in Banske uprave. Odloki o ugotovitvi subjektov, različne pritožbe glede zemljišča in zgradb

³⁵ AS 71, fasc. 69, Esterházy; Spisi agrarne direkcije in Banske uprave, Zemljiško knjižni sklepi, Odloki o ugotovitvi subjektov, Dodelitev zemljišč, zakupodaja in splošno.

³⁶ AS 71, fasc. 68, Esterházy; Dobrovniki in Žitkovci., AS 71, fasc. 56, Esterházy; Zemljiško knjižni spisi, kolonizacija, popis razlaščenih in vrnjenih zemljišč.

³⁷ AS 71, fasc. 56, Esterházy; Zemljiško knjižni spisi, kolonizacija, popis razlaščenih in vrnjenih zemljišč.

prizadevala izoblikovati zanesljiv slovanski sloj prebivalstva ob madžarsko-jugoslovanski meji na lendavskem območju, hkrati pa razrahljati tukajšnje strnjeno omrežje madžarskih naselij. Pri kolonizaciji niso upoštevali gospodarskih vidikov, kar je privedlo do tega, da je bila večina gospodarstev v kolonijah življenjsko nezmožnih. Že omenjeno komisijsko poročilo iz leta 1935 pravi, da 80 odstotkov kolonistov zaradi slabega gospodarskega in premoženjskega stanja ne bi moglo preživeti brez izdatne državne pomoči.

Ob naseljevanju niso upoštevali niti socialnih vidikov, oziroma so jih upoštevali le z vidika državotvornih narodov, saj so madžarsko prebivalstvo, ki je tvorilo večino avtohtonega prebivalstva na območju Dolnje Lendave, leta 1924 izključili iz agrarne reforme. Šele po sprejetju zakona o likvidaciji agrarne reforme je uspelo nekaj osebam madžarskega rodu dobiti agrarno zemljo. Kot odpravnino so agrarno zemljo dobili hlapci in služinčad na Esterházyjevem veleposestvu ter tisti Madžari brez lastne zemlje oziroma z izredno malo zemlje, ki so se izkazali za lojalne državljane, svoje otroke so namreč vpisovali v slovenske šole, se pridružili vladajoči stranki in se ob popisu prebivalstva leta 1931 izrekli za Slovence. Vendar je bilo število Madžarov, ki so na ta način prišli do agrarne zemlje, zanemarljivo, majhna je bila tudi površina zemlje, ki jim je bila dodeljena.

5. VPLIV AGRARNE REFORME IN KOLONIZACIJE NA POSESTNO STRUKTURO IN NACIONALNO SESTAVO PREBIVALSTVA LENDAVSKEGA OBMOČJA

Agrarna reforma in kolonizacija med obema vojnama sta pustili posledice predvsem na narodnostni sestavi in posestni strukturi lendavskega območja. Spremembe posestne strukture in narodnostne sestave prebivalstva kaže primerjava med podatki ljudskih štetij, ki so jih jugoslovanske oblasti izvedle v letih 1921 in 1931, ter uradnimi podatki, ki so jih zbrali madžarski popisovalci leta 1941.

Leta 1921 so v 18 naseljih na lendavskem območju popisali 12.920 oseb. V desetletju do naslednjega popisa je bilo na tem območju ustanovljenih pet kolonij s 1.149 osebami. Vendar pa podatki kažejo, da se je skupno število prebivalstva v istem desetletju povečalo le za 127 oseb; leta 1921 so jih popisali 12.920, leta 1931 pa 13.047. Vzrok za minimalno rast števila prebivalcev kaže iskati predvsem v izseljevanju. Lendavsko območje je bilo sicer prenaseljeno že pred kolonizacijo, ki je odseljevanje le še pospešila. Medtem ko so se prebivalci v dvajsetih letih 20. stoletja večinoma izseljevali v Južno Ameriko, se je že konec tega desetletja, oziroma na začetku tridesetih let, začela nova oblika izseljevanja v zahodnoevropske države, kjer so izseljenci opravljali predvsem sezonska kmečka dela. Večina

izseljencev z lendavskega območja je izhajala iz vrst tukajšnjih Madžarov.³⁸ Na nizko rast prebivalstva je poleg izseljevanja vplivalo tudi zmanjševanje naravnega prirastka. Nadaljnje vzroke za nizek prirastek prebivalstva je treba iskati tudi v dejstvu, da se v okolico Dolnje Lendave – podobno kot drugam na severnih območjih – niso naselili vsi, ki so dobili agrarno zemljo, pač pa so jo dali v najem prebivalcem okoliških naselij oziroma kolonij. V poročilu o kolonijah iz leta 1931 je bilo zapisano, da sedem družin s 43 družinskimi člani od evidentiranih priseljencev še ni prispelo v prebivališče, ki so jim ga določili.³⁹

Še bolj presenetljive podatke dobimo, če primerjamo podatke o maternem jeziku prebivalstva iz obeh popisov. Iz teh podatkov je namreč razvidno, da sta se število in delež Madžarov na lendavskem območju prepolovila. Leta 1921 je 82 odstotkov prebivalstva na lendavskem območju navedlo kot materni jezik madžarski (10.587 oseb), 16 odstotkov slovenski (2.056 oseb), 2 odstotka (277 oseb) popisanih pa je svoj materni jezik uvrstilo v kategorijo ostali.⁴⁰ Deset let pozneje je madžarski jezik kot materinščino navedlo le 39,6 odstotka (5.171 oseb) prebivalcev, 55,6 odstotka (7.257 oseb) popisanih se je odločilo za slovenski materni jezik, 4,8 odstotka (619 oseb) pa so popisovalci razvrstili v preostale kategorije.⁴¹ Pomembno je poudariti, da je na izbiri maternega jezika v veliki meri vplivalo dejstvo, da se je agrarno vprašanje povezovalo s pripadnostjo jeziku oziroma državotvornim narodom. Temu dejstvu gre pripisati, da se je ob popisu prebivalstva leta 1931 izreklo za Slovence 3.000 do 4.000 oseb, ki so pred desetletjem za svojo materinščino navedle madžarski jezik. Med tistimi, ki so na papirju spremenili svoj materni jezik, so bili tudi Slovenci in ljudje iz nacionalno mešanih zakonov, ki so se leta 1921 še izrekli za Madžare. Večina Slovencev, ki se je ob popisu prebivalstva leta 1931 nenadoma pojavila na lendavskem območju, pa je dejansko bila madžarskega rodu, praviloma pa tudi slovenskega jezika ni obvladala. Tako iz arhivskih podatkov kot pripovedovanja ljudi in naknadnih analiz je mogoče sklepati, da so se Madžari, ki so živeli na območju Dolnje Lendave in niso imeli zemlje oziroma le malo, ob popisu leta 1931 izrekli za Slovence z namenom, da bi dobili agrarno zemljo.

Analiza podatkov o maternem jeziku, zbranih na ravni naselij, pri obeh popisih prebivalstva v novi državi kaže na podobne razmere, kot smo jih ugotavljali na širšem lendavskem območju, in sicer, da so se ob popisu leta 1931 tudi Madžari izrekli za Slovence, samo da bi dobili agrarno zemljo. Delež

• • •

³⁸ Edit Kerecsényi, *Távol a hazától ... Lendvavidéki magyar kivándorlók és vendégmunkások*. Lendva, 1994, 25–34.

³⁹ AS 71, fasc. 69, Esterházy; Spisi agrarne direkcije in Banske uprave, Zemljiško knjižni sklepi, Odloki o utrditvi subjektov, Dodelitev zemljišč, zakupodaja in splošno.

⁴⁰ Prekmurje. Seznam občin. Murska Sobota 1921. (PIŠK Murska Sobota).

⁴¹ Popis stanovništva, 1931, Dravska Banovina, Beograd, 1945. Inštitut za narodnostna vprašanja, C 918.

Slovencev in pripadnikov drugih narodov na lendavskem območju je v 13 naseljih od 18 presegal 50 odstotkov. V primerjavi s predhodnimi podatki se je število Madžarov znižalo predvsem v tistih naseljih, v katerih je še leta 1931 obstajala možnost, da bi pridobili zemljo z agrarno reformo.

Po popisu prebivalstva leta 1931 se je nadaljevala kolonizacija, v sklopu katere se je v Dolgi vasi naselilo 12 družin s 55 člani, v Kamovcih pa 21 družin s 101 družinskim članom. Na podlagi arhivskih virov se je torej v času med obema vojnoma na lendavskem območju naselilo 254 družin kolonistov s 1.305 družinskimi člani, med katere so razdelili 1.912 katastrskih oralov in 1.527 kvadratnih sežnjev agrarne zemlje (glej tabelo 2).

Tabela 2: Število družin in družinskih članov, ki so jih med obema vojnoma naselili na območju Dolnje Lendave, in površina agrarne zemlje, ki so jim jo dodelili

Naselje	Število družin	Število družinskih članov	Agrarna zemlja, razdeljena kolonistom
Petišovci	35	176	288 katastrskih oralov in 519 kvadratnih sežnjev
Benica	32	164	267 katastrskih oralov in 685 kvadratnih sežnjev
Mostje	73	399	484 katastrskih oralov in 1.476 kvadratnih sežnjev
Gaberje	38	186	280 katastrskih oralov in 533 kvadratnih sežnjev
Pince	43	224	323 katastrskih oralov in 1.227 kvadratnih sežnjev
Kamovci	21	101	178 katastrskih oralov in 287 kvadratnih sežnjev
Dolga vas	12	55	90 katastrskih oralov
Skupaj	254	1.305	1.912 katastrskih oralov in 1.527 kvadratnih sežnjev

Vir: AS 71, Esterházy, Fasc. 69, AS 71, Esterházy, Fasc. 68, AS 71, Esterházy, Fasc. 56.

Pri podatkih, zajetih v tabeli 2, je treba upoštevati, da so zbrani iz treh različnih virov in časovnih obdobj. Prav zaradi tega niso povsem zanesljivi, saj je eden med viri upošteval le število kolonistov, naseljenih do leta 1931, in agrarno zemljo, razdeljeno mednje, medtem ko druga dva vira vsebujeta tudi podatke o dveh zadnjih kolonijah, in sicer v Dolgi vasi in Kamovcih. Poleg tega je zakon omogočal tudi poznejšo preselitev kolonistov, vendar pa podatkov zaradi pomanjkanja virov

o prvih petih kolonijah, ustanovljenih do leta 1931, tj. o Petišovcih, Benici, Mostju, Gaberju in Pincah, ni mogoče točno navesti.

Arhivski viri pa omogočajo točno ugotovitev kraja izvora kolonistov. Iz podatkov je razvidno, da se je na lendavsko območje priselilo 111 družin s Primorske (z Istro vred). Te primorske družine oziroma družine, ki so prišle z območij pod italijansko oblastjo, so ustanovile pet kolonij, tj. Petišovce, Benico, Pince, Dolgo vas in Kamovce ter predstavljale večino v teh naseljih v primerjavi s prekmurskimi priseljenci ter priseljenci z drugih območij Slovenije. Največ priseljenjskih družin, skupaj 120, se je na lendavsko območje priselilo iz prekmurskih slovenskih vasi, iz naselij na ravninskem in osrednjedolinskem območju. Večina kolonistov iz prekmurskih naselij se je naselila v kolonijah dveh naselij, v Gaberju in Mostju; v Gaberju 37, v Mostju pa 69 družin. Z drugih območij Slovenije oziroma države je prišlo 23 družin in te so dobile agrarno posest v različnih kolonijah (glej tabelo 3).

Tabela 3: Izvirni kraj kolonistov, naseljenih v okolici Dolnje Lendave med obema vojnama

Naselje	Primorska (z Istro)	Prekmurje	Drugi predeli države (predvsem iz Slovenije)	Skupaj
Petišovci	25	8	2	35
Benica	31	-	1	32
Mostje	1	69	3	73
Gaberje	-	37	1	38
Pince	32	1	10	43
Kamovci	15	-	6	21
Dolga vas	7	5	-	12
Skupaj	111	120	23	254

Vir: AS 71, fasc. 69, Esterházy; AS 71, fasc. 68, Esterházy; AS 71, fasc. 56, Esterházy;

Nov popis prebivalstva na območju Dolnje Lendave je bil izveden poleti leta 1941, tj. v času, ko je bilo Prekmurje znova priključeno Madžarski. Po zbranih podatkih je v 18 naseljih na lendavskem območju živel 833 oseb manj kot deset let prej, kar gre pripisati predvsem dejstvu, da so slovenski uradniki, učitelji, davkarji in nekateri kolonisti zapustili območje oziroma bili pregnani od tod, hkrati pa so bili odsotni tudi mobilizirani vojaki in sezonski delavci. Po podatkih

popisa je na lendavskem območju živel 12.211 prebivalcev, od teh se jih je 16,2 odstotka oziroma 1.985 oseb opredelilo za Slovence. Večina prebivalstva, 81,2 odstotka vseh popisanih (9.909 oseb), je za materni jezik navedla madžarski, preostalih 2,6 odstotka (317 oseb) pa se je uvrstilo med ostale.⁴² Primerjava podatkov o maternem jeziku kaže na očitno odstopanje od podatkov popisa iz leta 1931. K ponovnemu porastu deleža prebivalstva z madžarskim maternim jezikom je ob spremembi oblasti zagotovo prispevalo tudi razočaranje, ki so ga doživele madžarske družine na lendavskem območju ob delitvi agrarne zemlje in ki ga lahko ugotovimo tudi pri družinah z dvojno identiteto.

Če primerjamo podatke popisov, izvedenih pod madžarsko oblastjo v letih 1910 in 1941, lahko ugotovimo, da se je delež Slovencev, Madžarov in drugih narodnosti na lendavskem območju v tem času spremenil za približno 10 odstotkov (glej tabelo 4). Na 10-odstotno povečanje deleža prebivalcev s slovenskim in drugim (predvsem hrvaškim) maternim jezikom je odločujoče vplivala naselitev kolonistov, ki sploh niso govorili madžarskega jezika in so tako tvorili zanesljivo skupino tistih, ki so se izrekli za Slovence, v manjši meri pa za Hrvate.

Tabela 4: Delež prebivalcev madžarske, slovenske in drugih narodnosti na lendavskem območju med letoma 1910–1941

	1910	1921	1931	1941
Madžari	90,3 %	81,9 %	39,3 %	81,2 %
Slovenci	8,6 %	15,9 %	56,4 %	16,2 %
Drugi	1,1 %	2,2 %	4,3 %	2,6 %
Skupaj	100 %	100 %	100 %	100 %

Kolonizacija med obema vojnama je vplivala tudi na madžarsko-slovensko jezikovno mejo, saj je v tem času kar na dveh območjih prišlo do premika madžarsko-slovenske jezikovne ločnice. Prvo območje je lendavsko, ki se nahaja na južnem koncu jezikovne meje in kjer je zbledela prej jasno izražena madžarsko-slovenska jezikovna meja med naselji. Na ravninskem delu območja, kjer je bila madžarska skupnost prej v absolutni večini, so se pojavile zavedne slovenske skupnosti, ki so za svoj materni jezik v vseh okoliščinah navajale slovenščino. Povezana in strnjena veriga naselij z madžarskim prebivalstvo na lendavskem območju se je po dvajsetih letih kolonizacije prekinila. Druga sprememba v omenjenem obdobju je nastala v osrednjem delu madžarsko-slovenske jezikovne

• • •

⁴² 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községenként (országhatáron kívüli terület). Kézirat Bp. 1990.

meje, kjer so bili podatki o maternem jeziku v nekaterih naseljih običajno odvisni od aktualne oblasti. To pomeni, da je za časa madžarske oblasti večina za materni jezik navajala madžarščino, za časa jugoslovanskih oblasti pa slovenščino.⁴³

V nasprotju z narodnostno sestavo prebivalstva pa o spremembah posestne strukture na lendavskem območju nimamo točnih statističnih podatkov, saj so v jugoslovanski državi podatke o kmetijstvu popisovali le na ravni okrajev. O spremembi posestne strukture na območju Dolnje Lendave lahko sklepamo le na podlagi podatkov za ves okraj. Ker se je meja jugoslovanskega Dolnjelendavskega sreza, ki je zajemal tudi Dolnjo Lendavo in okoliška naselja, popolnoma ujemala z območjem Dolnjelendavskega okraja, ki je bil odcepljen od Kraljevine Madžarske, lahko primerjamo okrajne podatke o lastniški strukturi posesti med letoma 1910 in 1931.

Za posestno strukturo v Dolnjelendavskem srezu (okraju) je tako v letu 1910 kot v letu 1931 značilna dvojnost: na eni strani posesti, večje od 50 hektarjev (87,7 katastrskega orala), na drugi strani pa mali posestniki, ki so imeli v svoji lasti manj kot 5 hektarjev (8,77 katastrskega orala) površin. Po podatkih popisa iz leta 1931 so mali posestniki, ki so imeli manj kot pet hektarjev (8,77 katastrskega orala) površin, razpolagali z 14.418 ha (25.294,7 katastrskega orala), kar je pomenilo 56,3 odstotka od skupnih 25.587 ha (44.889,5 katastrskega orala) kmetijskih površin Dolnjelendavskega sreza. Do največjih sprememb je prišlo prav v tej kategoriji, saj je večina lokalnih agrarnih upravičencev, kolonistov in dobrovoljcev dobila parcele podobnih dimenzij. Od popisanih 6.934 kmetijskih obratov v Dolnjelendavskem srezu jih je leta 1931 pripadalo malim posestnikom, ki so razpolagali z manj kot pet hektarji zemlje, 87,9 odstotka (6.093 posesti).⁴⁴

Druugo skupino so leta 1931 tvorile posesti, večje od 50 hektarjev (87,7 katastrskega orala), ki so razpolagale z 20,1 odstotka vseh površin Dolnjelendavskega sreza. V srezu je bilo šest veleposestev, katerih površina je presegala 50 hektarjev (87,7 katastrskega orala), skupaj so torej razpolagala s 5.139 hektarji (9.015,8 katastrskega orala) površin. Edino veleposestvo, ki je merilo nad 500 hektarjev, je pripadalo že večkrat omenjeni družini Esterházy, ki pa je bila po letu 1921 postopoma izrinjena s posesti. Zapisano je že bilo, da je ogromno veleposestvo najprej prešlo v zakup, nato pa v zasebno last. Med popisom leta 1931 je Esterházyjevo veleposestvo obsegalo 4.198 hektarjev (7.365 katastrskih oralov) površin, od tega blizu 6.720 katastrskih oralov (3.830,4 hektarja) gozda, preostali del površin pa so predstavljali različni zemljiški maksimumi v skladu z zakonodajo.⁴⁵

⁴³ Attila Kovács, A magyar-szlovén nyelvhatár 1880-tól a XX. század közepéig. In: Határok és régiók. Nemzetközi Földrajzi Tudományos Konferencia. Szeged, 1999. november 29–30, 373–383.

⁴⁴ Statistički godišnjak 1937, knjiga VIII. Opšta državna statistika, Beograd, 1938.

⁴⁵ Statistički godišnjak 1937, knjiga VIII. Opšta državna statistika, Beograd 1938.

Leta 1931 so v Dolnjelendavskem srezu popisali 6.934 kmetijski obratov, medtem ko je bilo leta 1910 na istem območju 5.027 kmetijskih posesti. Ugotovimo lahko porast števila kmetijskih obratov oziroma posestnikov, kar zagotovo kaže na vpliv agrarne reforme in kolonizacije. Med agrarno reformo so zemljo dobili tisti, ki so bili popolnoma brez zemlje oziroma so imeli le malo zemlje, ter kolonisti. Posledica delitve zemlje je bila, da je število kmetijskih posesti na območju Dolnjelendavskega sreza v dveh desetletjih naraslo za 27,5 odstotkov. Vendar pa kljub porastu števila kmetijskih posestnikov in zakupnikov za več kot četrtno ni zaznati večjih sprememb v razmerju med skupinami posesti. 4.542 malih posestnikov, popisanih leta 1910, je takrat tvorilo 90,35 odstotka vseh kmetijskih posestnikov in zakupnikov. To razmerje v veliki meri ustreza podatkom popisa, opravljenega 20 let pozneje, ko je delež sreških posestnikov, ki so imeli manj kot 5 hektarjev (8,77 katastrskega orala) zemlje, znašal 87,9 odstotka vseh kmetijskih obratov. V Dolnjelendavskem srezu, ki je bil priključen jugoslovanski državi, so bili leta 1910 le trije posestniki oziroma zakupniki, ki so razpolagali z več kot 100 katastrskimi orali zemlje, medtem ko so leta 1931 popisali šest veleposesti, katerih površina je presegala 50 hektarjev (87,7 katastrskega orala). Žal nimamo podatkov o tem, koliko kmetijskih površin so zajemala tri veleposestva, večja od 100 katastrskih oralov, ki so jih popisali leta 1910, vendar je gotovo, da je to območje obsegalo veliko večjo površino kot v isti kategoriji popisanih 5.139 hektarjev (9.015 katastrskih oralov) leta 1931. Drastično povečanje števila posestnikov, ki so razpolagali z manj kot petimi hektarji kmetijskih površin, je posledica delitve obdelovalnih površin veleposestev osebam brez zemlje oziroma malim posestnikom. Zaradi agrarne reforme se razmerje znotraj posestnih kategorij torej ni spremenilo, kar je razvidno iz gornjih podatkov, pač pa se je obseg kmetijskih površin v lasti raznih posestnih skupin spremenil v prid malih posestnikov.

S podatki o spremembah v posestni strukturi za lendavsko območje med obema vojnoma ne razpolagamo, vendar pa izračuni na temelju arhivskih virov vendarle omogočajo predstavitev agrarne reforme na območju Dolnje Lendave, in sicer na Esterházyjevem posestvu. Odločba, ki jo je izdal minister za kmetijstvo Juraj Demetrović 25. junija 1932, kaže, da je površina Esterházyjevega veleposestva, ki je pripadlo Jugoslaviji, merila 15.959 katastrskih oralov in 626 kvadratnih sežnjev. Od te zemlje je bilo 7.951 katastrskih oralov in 968 kvadratnih sežnjev obdelovalnih površin razdeljenih kolonistom in lokalnim agrarnim interesentom. V okviru fakultativnega odkupa agrarne zemlje je gospodarja zamenjalo 761 katastrskih oralov in 337 kvadratnih sežnjev površin. Če seštejemo ta dva podatka, lahko ugotovimo, da je bilo med agrarne subjekte razdeljenih 8.712 katastrskih oralov in 1.305 kvadratnih sežnjev zemlje z Esterházyjevega veleposestva. Nimamo pa podatkov o tem, koliko agrarnih upravičencev si je razdelilo teh 8.712 katastrskih oralov in 1.305 kvadratnih sežnjev zemlje. Za odpravo cerkvenih patronatov je veleposestvo bogojinskemu, dobrovniškemu in dolnjelendavskemu

župnišću podelilo 182 katastrskih oralov in 417 kvadratnih sežnjev zemlje, od tega 148 katastrskih oralov in 417 kvadratnih sežnjev obdelovalnih površin in 34 katastrskih oralov gozda. Obdelovalne površine, ki so jih razdelili agrarnim interesentom oziroma jih zasegli, da bi odpravili cerkveni patronat, so se dejansko ujemale z obdelovalno površino dolnjelendavskega Esterházyjevega veleposestva, ki so jo razdelili med agrarno reformo in je znašala 8.861 katastrskih oralov in 162 kvadratnih sežnjev. Od teh 8.861 katastrskih oralov in 162 kvadratnih sežnjev je bilo lokalnim agrarnim interesentom in kolonistom v 18 naseljih lendavskega območja razdeljenih 7.343 katastrskih oralov in 1.059 kvadratnih sežnjev. Preostanek veleposestva Esterházy – 1.517 katastrskih oralov in 703 kvadratni sežnji – ki se je nahajal zunaj lendavskega območja v katastrskih občinah Bogojina, Filovci, Strehovci, Bukovnica, Kobilje in Hotiza, je bil razdeljen med tamkajšnje lokalne agrarne interesente.⁴⁶

Tabela 5: Kmetijsko obdelovalne površine, razdeljene med agrarno reformo in kolonizacijo v Dravski banovini, na Esterházyjevem veleposestvu in v sklopu tega na lendavskem območju (v katastrskih oralih)

Območje	Razdeljeno lokalnim agrarnim interesentom	Prodano ob fakultativnem nakupu zemlje	Razdeljeno kolonistom	Cerkveni patronat	Skupaj razdeljena zemlja
Ljubljanska oblast	2.272 kat. oralov	Ni podatkov	-	Ni podatkov	2.272 kat. oralov
Mariborska oblast brez Prekmurja	9.763,2 kat. oralov	Ni podatkov	-	Ni podatkov	9.763,2 kat. oralov
Prekmurje	14.554,4 kat. oralov	Ni podatkov	2.986 kat. oralov	Ni podatkov	17.540,4 kat. oralov
Dravska banovina skupaj	26.589,6 kat. oralov	Ni podatkov	2.986 kat. oralov	Ni podatkov	29.575,6 kat. oralov
Lendavsko območje veleposestva Esterházy	4.772 kat. oralov 310 kv. sežnjev	510 kat. oralov 405 kv. sežnjev	1.912 kat. oralov 1.527 kv. sežnjev	148 kat. oralov 417 kv. sežnjev	7.343 kat. oralov 1.059 kv. sežnjev
Območja veleposestva Esterházy zunaj lendavskega območja	1.266 kat. oralov 771 kv. sežnjev	250 kat. oralov 1.532 kv. sežnjev	-	-	1.517 kat. oralov 703 kv. sežnjev
Veleposestvo Esterházy skupaj	6.038 kat. oralov 1.081 kv. sežnjev	761 kat. oralov 337 kv. sežnjev	1.912 kat. oralov 1.527 kv. sežnjev	148 kat. oralov 417 kv. sežnjev	8.861 kat. oralov 122 kv. sežnjev

Vir: AS 71, Esterházy, Fasc. 74; Ivan Bratko: Nekmetška in tuja zemljiška posest v Sloveniji. Tehnika in gospodarstvo, 1939, št. 7-8.

⁴⁶ AS 71, fasc. 74, Esterházy; Supermaksimum, utrditev objektov in prepisi k zemljiški knjigi.

Na lendavskem območju je bilo od skupnih 7.343 katastrskih oralov in 1.059 kvadratnih sežnjev kmetijsko obdelovalnih površin lokalnim agrarnim interesentom razdeljenih 4.772 katastrskih oralov in 310 kvadratnih sežnjev. Med

koloniste različnega statusa in prostovoljce je bilo po arhivskih virih razdeljenih 1.912 katastrskih oralov in 1.527 kvadratnih sežnjev zemlje. Dobrovniška in dolnjelendavska župnija sta zaradi odprave cerkvenih patronatov dobili 148 katastrskih oralov in 417 kvadratnih sežnjev zemlje, medtem ko je v okviru fakultativnega odkupa agrarne zemlje na lendavskem območju lastnika zamenjalo 510 katastrskih oralov in 405 kvadratnih sežnjev površin. Sicer pa je bilo v Dravski banovini med agrarno reformo razdeljenih 29.575,6 katastrskega oralov površin, primernih za kmetijsko obdelavo, od katerih je približno četrtna oziroma 24,8 odstotka (7.343 katastrskih oralov in 1.059 kvadratnih sežnjev) zamenjala gospodarja prav na lendavskem območju. Poleg tega se je na lendavskem območju razprostiralo 3.906 katastrskih oralov in 49 kvadratnih sežnjev od 6.717 katastrskih oralov in 59 kvadratnih sežnjev gozda, ki ga je od veleposestva kupila Križevačka imovna opština iz Bjelovarja, ter 250 katastrskih oralov in 437 kvadratnih sežnjev zemlje od 347 katastrskih oralov in 445 kvadratnih sežnjev, ki je ostalo Esterházyjevemu lastelinstvu.

Od 15.959 katastrskih oralov in 626 kvadratnih sežnjev površin Esterházyjevega veleposestva, ki je pripadlo jugoslovanski državi, je v okviru agrarne reforme in kolonizacije zamenjalo lastnika 15.612 katastrskih oralov in 181 kvadratnih sežnjev zemlje. Od tega je 6.717 katastrskih oralov in 59 kvadratnih sežnjev gozda kupila Križevačka imova opština iz Bjelovarja, medtem ko je 8.895 katastrskih oralov in 122 kvadratnih sežnjev prešlo v roke novih lastnikov na podlagi zakona o likvidaciji agrarne reforme ter zakona o fakultativnem odkupu agrarne zemlje. Veleposestvu je tako ostalo le 347 katastrskih oralov in 445 kvadratnih sežnjev lastne zemlje.

6. SKLEP

Če povzamemo izsledke o agrarni reformi in kolonizaciji, ki sta bili izvedeni med obema vojnoma na Esterházyjevem veleposestvu, lahko ugotovimo, da nista dosegli svojega namena, saj niso nastala močna kmetijska gospodarstva, zmožna samostojnega gospodarjenja. Dolnjelendavsko Esterházyjevo veleposestvo, ki je obstajalo že več stoletij in zagotavljalo preživetje več sto zaposlenim, hkrati pa tudi gospodarsko stabilnost in preskrbo lendavskega območja, je zaradi agrarne reforme in kolonizacije pravzaprav prenehalo obstajati. Razdrobitev veleposestva je negativno vplivala tudi na gospodarski položaj tega območja, saj je privedla do nazadovanja kmetijstva in kmetijske proizvodnje. Kljub temu, da so med agrarno reformo pravzaprav razdelili vso obdelovalno zemljo, ta ni rešila največjega problema na lendavskem območju, in sicer usode velikega števila malih posestnikov, ki so bili izpostavljeni revščini in pomanjkanju. Prav nasprotno. S tem, da je bilo 7.342 katastrskih oralov in 1.059 kvadratnih sežnjev obdelovalne površine veleposestva – razen redkih izjem – razdeljeno med koloniste ter agrarne interesente Slovence iz Prekmurja in Hrvate iz Međimurja,

so se težave in nasprotja še poglobila. Po eni strani je agrarna reforma tukajšnje Madžare povsem izključila iz delitve agrarnih površin, zaradi česar je postalo vprašljivo preživetje velikega števila malih madžarskih posestnikov. Po drugi strani pa je bila gospodarska rast v novonastalih kolonijah počasna, večina kolonistov ni bila zmožna preživeti brez državne pomoči. Težave so ostale kljub političnim idejam, zakonskim ureditvam in različnim oblikam državne podpore, večina lastnikov ni bila zmožna preživeti družine na svoji zemlji. Agrarna reforma in hkrati z njo potekajoča kolonizacija sta vplivali tudi na narodnostno sestavo na lendavskem območju. Naselitev 1.305 oseb južnoslovanskih – v veliki večini Slovencev – kolonistov je pomenilo 10-odstotno spremembo v narodnosti sestavi omenjenega območja. K spremembi narodnostne sestave območja je prispevalo tudi odseljevanje velikega števila Madžarov, ki so jih izločili iz agrarne reforme oziroma jih vanjo sploh niso vključili.

LITERATURA

- Bratko, Ivan (1939) Nekmetska in tuja zemljiška posest v Sloveniji. Tehnika in gospodarstvo št., 7–8. str. 164-180.
- Dolmányos, István (1964) A kelet-európai földreformok néhány problémája (1917–1939). VI. Jugoszlávia. In Agrártörténeti Szemle, št., 3–4. str. 347-370.
- Erić, Milivoj (1958) Agrarna reforma u Jugoslaviji 1918–1941 god. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Gaćeša, Nikola (1968) Agrarna reforma i kolonizacija v Bački 1918–1941. Novi Sad: Budućnost.
- Janša, Olga (1965) Agrarna reforma v Sloveniji med obema vojnama. Zgodovinski časopis XVIII, str. 173-189.
- Kerecsényi Edit (1994) Távol a hazától ... Lendvavidéki magyar kivándorlók és vendégmunkások. Lendva: Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet.
- Kokolj, Miroslav (1984) Prekmurski Slovenci 1918–1941. Murska Sobota: Pomurska založba.
- Kovács, Attila (1999) A magyar-szlovén nyelvhatár 1880-tól a XX. század közepéig. In: Határok és régiók. Nemzetközi Földrajzi Tudományos Konferencia. Szeged, 1999. november 29–30. str. 373-383.
- Kovács, Attila (2002) Izključitev prekmurskih Madžarov iz agrarne reforme na osnovi podatkov popisa o materinem jeziku iz leta 1921. Razprave in gradivo 41, 188-206
- Szentmihályi, Imre (1977) Hetés és Lendvavidék néprajzi sajátosságai. Zalai Gyűjtemény št. 7.

VIRI

- AS 71, fasc. 44, Esterházy; Zakupodaja in kolonizacija.
- AS 71, fasc. 55, Esterházy; Spisi agrarne direkcije in Banske uprave. Odloki o utrditvi subjektov, različne pritožbe lede zemljišča in zgradb.
- AS 71, fasc. 56, Esterházy; Zemljiško knjižni spisi, kolonizacija, popis razlaščenih in vrnjenih zemljišč.
- AS 71, fasc. 59, Esterházy; 1.) Splošno 2.) Načrti 3.) Spisek določnikov agrarnih interesentov pri Savezu agrarnih skupnosti v Zagrebu.
- AS 71, fasc. 68, Esterházy; Dobrovniki in Žitkovci.

AS 71, fasc. 69, Esterházy; Spisi agrarne direkcije in Banske uprave, Zemljiško knjižni sklepi, Odloki o utrditvi subjektov, Dodelitev zemljišč, zakupodaja in splošno.

Arhiv Slovenije (AS) 71, fasc. 74, Esterházy; Supermaksimum, utrditev objektov in prepisi k zemljiški knjigi.

Pokrajinska in študijska knjižnica (PIŠK) Murska Sobota, Arhiv sreskega načelstva, fasc. 17; Agrarne zadeve.

Vas Megyei Levéltár XIV. 10 Klekl József iratai, Vas és Zala megyei szlovénvidék fontosabb eseményei 1914. augusztus 20-tól 1941. április 25-ig.

A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai községenként. Budapest, 1912.

Prekmurje. Seznam občin. Murska Sobota 1921. Pokrajinska in študijska knjižnica (PIŠK) Murska Sobota.

Popis stanovništva: 1931, Dravska Banovina, Beograd, 1945. Institut za narodnostna vprašanja, C 918.

Statistički godišnjak 1937, knjiga VIII. Opšta državna statistika, Beograd 1938.

1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községenként (országhatáron kívüli terület). Kézirat Bp. 1990.

Uradni list, Letnik II, 03. avgust 1920, št. 90; 403–404.

Jugoslavija. Dnevne vesti: Prekmurje in primorski begunci. 17. VIII. 1919.